

О.М. Лещишина
(Національна академія внутрішніх справ України)

Обставини, які необхідно встановити під час розслідування злочинної торгівлі людськими органами

Ключові слова: людські органи, торгівля людьми, трансплантація, обставини торгівлі людьми.

Світова практика свідчить, що за даними правоохоронних органів більшості країн та правозахисних міжнародних організацій про розповсюдження незаконної торгівлі людськими органами випадки, коли такі злочини були доведені в суді, є поодинокими. Найбільшого розголосу набув скандал в Китаї, де були засуджені кілька чиновників пенітенціарної системи за торгівлю внутрішніми органами ув'язнених. Скандали, пов'язані з торгівлею людськими органами, періодично виникали і в Україні. У 2001 р. набула розголосу "справа львівських лікарів", коли група лікарів Львівської обласної клінічної лікарні була запідозрена в торгівлі нирками жертв автомобільних аварій (за версією слідства нирки продавалися по 4000 доларів США, а разом з трансплантацією вони коштували клієнту 10000 доларів США. Однак обвинувачення залишилися недоведеними). Наступний "трансплантаційний скандал" виник у 2003 р. і продовжувався до весни 2004 р. Розпочалося все з того, що правозахисна організація "Загальноукраїнська федерація багатодітних сімей" оприлюднила матеріали про долю 300 немовлят, які за

загадкових обставин зникли в Харкові та Харківській області у період з 2001 по 2003 рік. На дану проблему була звернена увага правозахисників після того, як поступила інформація про викрадення медперсоналом однієї з місцевих лікарень двох немовлят. За словами батьків, діти народилися абсолютно здоровими, незабаром після родів лікарі забрали їх від матерів, повідомивши, що немовлята померли. В проханнях матерів показати їм тіла немовлят, було відмовлено. Проте через деякий час на "біологічному кладовищі" місцевих клінік знайшли численну кількість зародків та тіл новонароджених, у яких були вилучені деякі внутрішні органи. Офіційне розслідування "харківської справи" в Україні було закінчено в квітні 2004 року з висновком, що інформація про викрадення у Харкові немовлят, а тим більше торгівлі їх органами, не відповідає дійсності. У прокуратурі Донецької області порушено кримінальну справу стосовно завідуючого пологовим відділенням Макіївської місцевої лікарні № 2 за підозрою у викраденні немовляти та спробі його продажу за 500 дол. США. Обвинувачення на адресу України щодо торгівлі людьми та їх органами продовжують поступати з-за кордону. В державному департаменті США була обнародована 2004 року доповідь на тему торгівлі людьми, в якій зазначалося, що в Україні не дотримуються мінімальні

стандарти боротьби з такими злочинами. Більш того, як вказано у доповіді, в нашій країні збільшилися обсяги торгівлі дітьми, особливо сиротами. Таку доповідь яскраво ілюструє “італійська справа”. В кінці 2003 року під час спецоперації, проведеної карабінерами в м. Черкола (провінція Неаполь), було виявлено мережу з торгівлі людьми. Угрупування складалося переважно з українців. У італійських правоохоронних органах виникли підозри, що дітей продавали не тільки для усиновлення бездітними європейцями, а й для трансплантації їхніх органів. Посилила підозри та обставина, що подільники з України продавали переважно дітей-сиріт із значними уродженими вадами.

Зазначені вище приклади вказують на те, що в Україні наявна торгівля людьми з метою трансплантації їхніх органів чи тканин, але правоохоронні органи стикаються з проблемою доказування таких злочинів. Саме тому існує необхідність дослідити це питання.

Успішне розкриття та розслідування злочинів залежить від чіткого уявлення характеру та кількості обставин, що необхідно встановити у кожній кримінальній справі, тобто предмета доказування. Методика розслідування окремих видів злочинів обумовлюється, як зазначає М.О. Селіванов, саме предметом доказування [1]. Обставини, які необхідно встановити, загальноприйнято розглядати у окремих методиках розслідування, включати їх в структуру як самостійний елемент. Знання обставин, які становлять предмет доказування конкретної категорії справ, дає слідчому змогу цілеспрямовано провадити досудове слідство, бачити його кінцеву ціль, розв’язуючи таким чином кримінально-правові та кримінально-процесуальні завдання. Перелік обставин, які необхідно доказувати у кожній кримінальній справі, в загальному вигляді викладено у ст. 64 КПК України. Як відомо, процесуальна категорія “обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі” відрізняється від криміналістич-

ної категорії “обставини, що необхідно встановити”. За об’ємом та найменуванням своїх складових елементів ці поняття близькі, хоча обставини, які необхідно встановити мають ширше значення, ніж обставини, що підлягають (обов’язково) доказуванню. Сутність відмінностей полягає в тому, що при формуванні предмета доказування використовується переважно процедура найменування, надається перелік обставин, що охоплюються цим предметом, тобто характеризується лише об’єм понять часу, місця, способу, тоді як при формуванні структурного елемента методики (обставин, що необхідно встановити) основна увага приділяється їх змісту відповідно до даної класифікаційної групи злочинів, цим визначаються шляхи та сутність способів (наприклад, тактичних прийомів, планування розслідування, видів і тактики слідчих дій), що доцільно використовувати [2]. Тому цей елемент включається в методику розслідування торгівлі людьми, обставини, що необхідно встановити, будуть конкретизовані та деталізовані, щоб дати правильну кримінально-правову кваліфікацію, відмежувати суміжні склади злочинів за об’єктивними та суб’єктивними ознаками, встановити обставини, які пом’якшують та обтяжують відповідальність, вину кожної особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Обставини, які необхідно встановити у справах з торгівлі людьми із метою трансплантації їх органів чи тканин, повинні бути сформульовані так, щоб вони забезпечили встановлення всіх обов’язкових елементів доказування (ст. 64 КПК) та даного складу злочину.

Торгівля людьми досить часто здійснюється організованими групами та злочинними організаціями, які визначаються як стійкі антисуспільні об’єднання людей на основі спільної злочинної діяльності, організовані певним чином і виступають як єдиний суб’єкт діяльності [3].

Такі злочинні організації утворюються спеціально для торгівлі людьми з

метою одержання доходів та надходів. Здійснювані ними злочини утворюють ланцюг аналогічних злочинів, що можна визначити як злочинну діяльність.

Як приклад розглянемо обставини, які необхідно встановити та доказати, їх буде поділено на дві групи за об'єктивними та суб'єктивними ознаками складу злочину, виділено також ще одну групу, яка є специфічною для організованої злочинної діяльності з торгівлі людьми.

1. *Обставини, які необхідно доказати і які характеризують злочинну діяльність з торгівлі людьми із метою трансплантації їхніх органів чи тканин з об'єктивної сторони.*

— Особистість потерпілого, стать, чи є він дорослим, неповнолітнім (у цьому випадку наявність батьків, опікунів), новонародженим (чи був зареєстрований, бо мають місце випадки продажу не зареєстрованих новонароджених дітей, коли матерям повідомляється про смерть дитини чи коли мати відмовляється сама від дитини або бере участь у її продажі), стан його здоров'я, чи наявні уроджені вади, самопочуття до зустрічі із злочинцями, які відносять пов'язують їх (жертви та злочинці пов'язані різноманітними за формою, складом та часом характерними зв'язками), чи існує матеріальна або інша залежність потерпілого від підозрюваного, обвинуваченого, чи мало місце усиновлення (удочеріння) (значимою є кількість потерпілих окремо з кожного епізоду торгівлі та в цілому), чи було вилучено у особи органи, тканини для трансплантації, чи здійснювалося насильницьке донорство, чи передувала цьому сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, втягнення в боргову кабалу, злочинну діяльність, експлуатація праці. Яка шкода заподіяна жертві — моральна, матеріальна, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, розлад психічного здоров'я. Який орган, тканини вилучалися, за згодою, проти волі, без відома, перебувала особа під час вилучення у неї органу, тканин, насильницького донорства у

безпорадному стані, наслідки злочину — смерть потерпілого, тяжке захворювання, самогубство. Чи мала особа на час трансплантації ознаки життя — артеріальний тиск, серцебиття, чи був присутній судмедексперт, чи констатувалася смерть мозку за допомогою восьмиканального енцефалографа, що є необхідною умовою для скрадання акта про смерть та початку операції з трансплантації. З огляду на зазначене встановлюється розмір відшкодування завданих збитків — чи знаходився потерпілий на лікуванні, де, який період часу, розміри розходів закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування, яка сума була витрачена на лікування наслідків злочину.

— Місце скоєння злочину — на території яких держав, областей, регіонів, міст, інших населених пунктів здійснювалася злочинна діяльність. У яких місцях підписувався контракт, проходило вербування особи, складалися підробні документи, оформлялися документи на усиновлення (удочеріння), місця перетину державних кордонів, передачі потерпілого, трансплантації, вилучення органів, тканин, насильницького донорства. Місце консервування, зберігання вилучених органів, тканин. Необхідно враховувати те, що підпільна операція з трансплантації вимагає спеціальної лабораторії з устаткуванням та апаратурою, які коштують сотні тисяч доларів. Чи відбувалося це в лікарні, причетність медперсоналу до злочину.

— Час здійснення — упродовж якого періоду часу здійснювалися злочини, коли (рік, місяць, число, день, години) відбувалося вербування, оформлення документів, підписання контракту, перетину державних кордонів, передача особи, як довго потерпілий перебував у рабстві. Час, протягом якого можливе зберігання, пересадка конкретних органів, тканин у законсервованому вигляді; коли вони вилучалися у особи.

— Спосіб вчинення кожного злочинного діяння з продажу людини, включаючи діяльність з підготовки, здійснення та

приховування кожного окремого епізоду, які засоби при цьому застосовувалися. При встановленні дій з підготовки необхідно з'ясувати, як, де, у кого виник намір вчинити злочин, що цьому передувало, чи було замовлення на трансплантацію, хто брав участь у злочинній змові, яким чином був підібраний потерпілий (критерії підбору, стан здоров'я, стать), які застосовувалися засоби вчинення злочину, хитрощі, погрози заподіяння шкоди. Хто, яким чином готував документи, допомагав при перетині кордону, мав місце легальний, нелегальний від'їзд, перевезення органів, тканин. Яким чином вилучалися у потерпілого органи, які знаряддя застосовувалися при цьому, які зберігалися вилучені органи. Яким способом відбувалися консервація органів, хто це здійснював, чи надавалася консультація з цього питання. Необхідно встановити порядок передачі особи, вилучених органів, хто кому передав гроші (цінності), валюту і на яку суму. З'ясування конкретних дій з приховування злочину — це і неправдиві повідомлення, що надходили родичам, приховування істинних намірів злочинців. Найбільш тяжким приховуванням злочину є вбивство особи, у якої вилучалися органи, тканини.

2. Обставини, які необхідно доказувати і які характеризують торгівлю людьми з суб'єктивної сторони

— Хто скоїв злочин, який розслідується, анкетні дані, рід діяльності, професія, в яких епізодах брала участь дана особа, які дії виконувала, чи використовувала службове становище при скоєнні злочину.

— Скоєний злочин однією особою, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією. Коло учасників, їхня кількість, розподілення ролей, тривалість і стійкість злочинного зв'язку між ними, що, як правило, можливе під час неодноразового скоєння злочинів.

— Умисел, цілі, мотиви злочину необхідно встановлювати у кожного з учас-

ників і на кожному етапі скоєння злочину. Такі злочинні дії скоюються свідомо, з прямим умислом. Тому мотив злочину має біти всебічно, повно, об'єктивно і ретельно досліджений та проаналізований у кожній кримінальній справі, бо “поки невідомий, не встановлений мотив вчинку, то не можна сказати, що трапилось — злочин чи подвиг” [4]. Умисел вербувальників направлений на втягнення жертви, переправку її за кордон, складання незаконної угоди, одержання за це матеріальної винагороди. Умисел осіб, які здійснюють купівлю, — на використання жертви, її органів та одержання прибутку. Мета трансплантації може виникнути уже під час здійснення злочину, коли не вдалося реалізувати іншу злочинну мету при торгівлі людьми. Наприклад, згідно з матеріалами ЗМІ, злочинна група із Запоріжжя продавала дівчат у Польщу не тільки з метою їх подальшої сексуальної експлуатації, а й “розбирання” на органи, коли вони втрачали “товарний вигляд”.

3. Обставини, які необхідно з'ясувати і які характеризують злочинну організацію діяльності з торгівлі людьми

Такий елемент доказування як здійснення злочину організованою групою, має специфіку. Встановлення даної обставини являє собою процес, що складається з 3-х етапів:

- 1) встановлення факту вчинення злочину групою осіб;
- 2) виявлення ознак організованого злочинного угруповання;
- 3) належність угруповання до категорії транснаціональної організованої злочинності [5].

Тобто необхідно встановити такі обставини:

- вчинено злочин групою осіб за попередньою змовою,
- організованою групою, злочинним угрупованням,
- ступінь згуртованості даного формування,
- структура, склад, чисельність,

наявність структурних ланок, рольові функції, персональний склад групи,

- особистість кожного з учасників, його функції, рід діяльності в організації, особисті, професійні якості, кількість скоєних злочинів,

- лідер (керівник) організації, роль в її діяльності, формуванні, участь у скоєнні злочинів, розробці планів, особисті та професійні якості,

- цілі, способи створення злочинної організації, способи вербовки нових членів, у тому числі з числа жертв,

- джерела одержання грошей, способи їхньої легалізації,

- розподіл доходів від злочинної діяльності між співучасниками,

- особи, які надають допомогу організації у скоєнні злочинів, у тому числі й корумповані,

- час початку діяльності злочинного формування, територія, де здійснювалися злочини.

Точне встановлення даних обставин діяльності з торгівлі людьми із метою трансплантації їхніх органів чи тканин, насильницького донорства, дасть змогу правильно кваліфікувати злочин, вирішити питання про притягнення до кримінальної відповідальності тих чи інших осіб, об'єктивно з'ясувати механізм діяльності, виконати вимоги статей 2, 22 КПК України щодо повного, всебічного, об'єктивного дослідження матеріалів кримінальної справи та розв'язати завдання кримінального судочинства.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ:

трансплантація — це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного

матеріалу, взятих у людини чи тварини; анатомічні матеріали — органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини;

гомотрансплантати — анатомічні матеріали людини, призначені для трансплантації;

біоімплантати — засоби медичного призначення, виготовлені з анатомічних матеріалів померлих людей;

ксенотрансплантати — анатомічні матеріали тварини, призначені для трансплантації;

фетальні матеріали — анатомічні матеріали мертвого ембріона (плода) людини;

донор — особа, у якій за життя або після її смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації або для виготовлення біоімплантатів;

реципієнт — особа, для лікування якої застосовується трансплантація [6];

консервація органів та тканин — метод зберігання протягом тривалого часу життєдіяльності ізольованих органів та тканин з метою їх подальшої трансплантації [7];

екстрадиція — видача однієї державою іншій (іноземній) державі свого громадянина чи іноземця. Видача допускається у випадках, передбачених міжнародними договорами, що пов'язують відповідні держави [8];

трафікер — торговець людьми, тобто особа, що вчинила одну з дій, передбачених диспозицією ст. 149 КК України, може бути чоловічої та жіночої статі, часто діють як агенти по працевлаштуванню чи шлюбні посередники, використовують підроблені документи та організують виїзд за кордон [9].

Список літератури:

1. *Селіванов Н.А.* Советская криминалистика. Система понятий. — М., 1988. — С. 121.
2. *Сенчик Н.А.* Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. — Вып. 26. — К., 1983. — С. 30.

3. *Быков В.М.* Криминалистическая характеристика преступных групп. — Ташкент, 1986. — С. 14.
4. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право України. Частина загальна. — К., 1996. — С. 207.
5. Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина. — М.: Норма-Инфра, 1999. — С. 901.
6. Стаття 6 Закону України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” від 16 червня 1999 року // ВВР. — 1999. — № 41. — С. 377.
7. Краткая медицинская энциклопедия / Под ред. Б.В.Петровского. — М.: Советские энциклопедии. — Т. 2. — Изд. 2. — 1989. — С. 605.
8. Словник термінів та понять, які вживаються в діючих нормативно-правових актах України / Відп. ред. Сіренко В.Ф., Станик С.Р. — К.: Орієнтир, 1999. — С. 202; 783; 698; 774.
9. Незнание уничтожает: Региональный правозащитный центр “Женщины Донбасса”. — Луганск, 2001.

РЕЗЮМЕ

В статье дается краткая криминологическая характеристика торговли людьми с целью трансплантации органов и приводится схема обстоятельств, которые необходимо установить в процессе рассмотрения этих преступлений.

SUMMARY

The author provides the brief criminological characteristic of people traffic with the aim of organ transplantation. The scheme of facts necessary to establish in such crimes' investigation process is also given in the article.

Отримано 29.04.05

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу
та криміналістики*